

**Eğitim paydaşlarında iş tatmini ve tükenmişlik ilişkisi:
Bir meta-analiz**

**A meta-analysis of the relationship between burnout and job satisfaction
of educational stakeholders***

DOI= [10.17556/jef.47774](https://doi.org/10.17556/jef.47774)

Ali KIŞ**, Süleyman Nihat ŞAD***, Niyazi ÖZER****, Servet ATİK*****

Genişletilmiş Özet

Amaç

İş tatmini, çalışanların iş ortamındaki performanslarını etkilediğinden en çok araştırılan konulardan biri olmuştur. Bu durum eğitim ortamları için de geçerlidir. İşinden memnun olan okul müdürleri, öğretmen ve diğer çalışanlar bir okulun etkili gücünü oluşturmaktadırlar çünkü iş tatmini daha iyi öğretim ve dolayısıyla da örgütsel amaçların başarılması anlamına gelmektedir. Locke (1984) iş tatminini, çalışanların işlerine karşı duyuşsal bir tepkiyi yansıtan bir durum olarak tanımlamaktadır.

Sosyal bilim araştırmacıları 1980'lerin başlarından 1990'ların ortalarına kadar tükenmişliği tanımlamaya çalışan ampirik araştırmalar yapmışlardır. O tarihlerden itibaren dikkat çekecek şekilde günden güne artan bu olguyla ilgili birçok farklı mesleği de kapsayan araştırmalar hala yapılmaktadır. Tükenmişlik insanların fiziksel ve duyuşsal sağlıklarını etkilediği için, iş ortamında düşük verimliliğe ve etkililiğe yol açabilir (Maslach vd., 2001).

Bu iki kavramın ilişkisine yönelik olarak da çok sayıda araştırma yapılmıştır. Ancak, bu araştırmaların bulgularına bakıldığında bir sonuç birlikteliği gözükmemektedir. Bu araştırmaların çoğu iş tatmininin tükenmişlikle negatif yönde bir ilişkisi olduğunu göstermektedir (Abu-Bader, 2000; Himle vd., 1986; Jayaratne ve Chess, 1984; Um ve Harrison, 1998). Bazı araştırmacılar korelasyon olarak -0,63 (Schermuly vd. 2011) ve -0,62 (Hoigaard vd., 2012) rapor ederlerken, diğer araştırmacılar -0,12 (Okumuş et al., 2013) ya da -0,22 (Gürbüz, 2008) gibi düşük bir korelasyon sonucuna ulaşmışlardır. Tükenmişliğin üç alt boyutu göz önüne alındığında da benzer tutarsız sonuçlara rastlanmaktadır. Örneğin Duygusal Tükenmişlik kore-

*The study was presented orally in ECER 2015 "Education and Transition. Contributions from Educational Research" Conference on 11th September 2015, in Budapest-HUNGARY

**Ali KIŞ, Yrd.Doç.Dr., İnönü Üniv. Eğitim Fakültesi, ali.kis@inonu.edu.tr

***Süleyman Nihat ŞAD, Doç.Dr., İnönü Üniv. Eğitim Fakültesi, nihat.sad@inonu.edu.tr

****Niyazi Özer, Doç.Dr., İnönü Üniv. Eğitim Fakültesi, niyaziozer@gmail.com

*****Servet ATİK, Arş.Gör., İnönü Üniv. Eğitim Fakültesi, servet.atik@inonu.edu.tr

lasyonları -0,18 (Gençay, 2007) ile -0,88 (Gökçe, 2010) arasında değişmektedir. Bu iki kavramın ilişkisine yönelik yapılacak olan bir sentezin gelecek araştırmalar açısından yeni doğurguları olabilir.

Bu çalışmada, Türkiye ve Avrupa'nın eğitim ortamlarında yaşanmakta olan tükenmişlik ve iş tatmini ilişkisine yönelik yapılmış araştırmaların sonuçlarının sentezlenmesi için meta-analitik bir yöntem kullanılmıştır. Bu meta-analizin iki amacı vardır. Birincisi, iş tatmini ve tükenmişlik arasındaki genel etkinin (korelasyonun) yönü ve büyüklüğünü belirlemektir. İkincisi ise, tükenmişliğin boyutları açısından iki kavramın korelasyonlarının sentezlenmesidir.

Yöntem

Dahil edilecek çalışmaların belirlenmesi için yapılan araştırma 2005-2014 yılları arasındadır. İlk taramadan elde edilen 720 çalışma (tez ve makale) daha ayrıntılı araştırma için belirlenmiştir. Dahil edilme kriterleri ile uyumlu 24 adet çalışma bu meta-analize dahil edilmiştir (İngiltere-2, Norveç-3, Yunanistan-2, Almanya-1 ve Türkiye-16). Dahil edilme kriterleri şunlardır:

- 1-Çalışma tükenmişlik ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi araştırmalı ve tükenmişliğin üç boyutuna ait sonuçları da rapor etmeli.
- 2-Çalışmanın örnekleme eğitim paydaşları olmalı (öğretmen, eğitim yöneticileri, denetmen ve akademisyen).
- 3-Çalışmada etki büyüklüğünün hesaplanmasında kullanılacak veriler mevcut olmalı.
- 4-Çalışmanın dili Türkçe ya da İngilizce olmalı.
- 5-Örneklem Türkiye ya da Avrupa ülkelerinden olmalı.

Etki büyüklüklerinin hesaplanmasından Comprehensive Meta-Analysis (Version 2.0) (Borenstein et al., 2005) yazılımı kullanılmıştır. Hesaplamalar hem sabit etkiler hem de rastgele etkiler modellerinde yapılmıştır, ancak sosyal bilimlerde rastgele etkiler modeli önerilmektedir (Cumming, 2012). Etki büyüklüklerinin heterojenliği olması durumunda Q ve I^2 istatistikleri kullanılmıştır. Bu istatistiğin homejenlik göstermediği durumda moderator analizine geçilmiştir. Olası yayın yanlılığını test etmek için ise dört yöntem tercih edilmiştir: Huni grafiği, Orwin Korumalı Sayısı, Egger testi ve Duval-Tweedie kırp doldur yöntemi.

Bulgular

Yapılan yayın yanlılığı test sonuçları elde edilen etki büyüklükleri için yayın yanlılığının olmadığını ve sentez için etki büyüklükleri arasında karşılaştırma ve birleştirme yapılabileceğini ortaya koymaktadır. Tükenmişlik toplam puanı ve iş tatmini arasındaki korelasyon değerleri (genel etki büyüklüğü) -0,63 ile -0,27 aralığında değişmektedir. Bu korelasyon meta-analiz yöntemiyle birleştirildiğinde orta düzeyde ve negatif genel etki büyüklüğü elde edilmiştir (sabit etkiler modelinde -0,441, rastgele etkiler modelinde -0,445).

Tükenmişliğin toplam puanı ve her bir alt boyut için Q istatistiği anlamlı bir sonuçlar vermiştir ($Q_{ip}=68.560$, $p<.05$; $Q_{DT}=206.215$, $p<.05$; $Q_{DY}=200.747$, $p<.05$; $Q_{KB}=341.623$, $p<.05$); aynı değerlerin I^2 istatistik sonuçları ise sırasıyla % 89.79, % 90.78, % 90.53, % 94.43. Bu sonuçlar olası moderatörlerin varlığını işaret etmektedir. Tükenmişlik toplam puanı için yeterli sayıda çalışma bulunmadığından moderatör analizleri yapılamamıştır. Tükenmişliğin alt boyutları için ise moderatör analizleri yapılmıştır.

Moderatör analizleri sonucu “ülke” değişkeninin tükenmişlik üçüncü alt boyutu olan (azalmış) kişisel başarı için bir moderatör olduğu sonucuna ulaşılmıştır. AB ülkelerinde iş tatmini ve tükenmişliğin kişisel başarı boyutu arasındaki korelasyonun Türkiye’de olduğundan daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. (sırasıyla 0,43 ve 0,22).

Tartışma ve Sonuç

Katılımcı ünvanına göre moderatör analizinin sonuçları, iş tatmini ile tükenmişliğin duygusal tükenmişlik boyutu için korelasyonun akademisyenler için -0.63 ($k=5$), öğretmenler için -0.48 ($k=13$); duyarsızlaşma boyutunda akademisyenler için -0.41, öğretmenler için -0.24 ve (azalmış) kişisel başarı boyutunda ise akademisyenler için 0.17, öğretmenler için 0.33 olduğunu göstermektedir.

Ülke değişkenine göre (Türkiye ve AB ülkeleri) göre moderatör analizinin sonuçları, iş tatmini ile tükenmişliğin duygusal tükenmişlik boyutu için korelasyonun AB ülkeleri için -0.51 ($k=7$), Türkiye için -0.52 ($k=13$); duyarsızlaşma boyutunda AB ülkeleri için -0.31, Türkiye için -0.26 ve (azalmış) kişisel başarı boyutunda ise AB ülkeleri için 0.43, Türkiye için 0.22 olduğunu göstermektedir. Gruplararası analiz istatistiksel anlamlı farklılığın sadece üçüncü boyut olan (azalmış) kişisel başarı için olduğunu göstermektedir (KB , $Q_b=4.58$, $p=0.03$). Türkiye ile AB ülkelerine ait korelasyon arasındaki bu anlamlı farklılığın olası nedeni ülkelerin vatandaşları arasındaki kültürel farklılıklar olabilir. Ülkelerin eğitim, istihdam ve hukuk gibi

alanlarındaki farklı standartlar da bu farklılığı açıklayabilecek diğer nedenler arasında sayılabilir.

Bu meta-analizin sonuçları, eğitim paydaşlarının fiziksel ve ruhsal sağlıklarını iyileştirmeleri konusunda eğitimde politika yapımcıları motive edebilir. Kurumların insan kaynakları bölümleri için de önem arz edebilir. Tükenmişlik sendromu aniden ortaya çıkan bir durum değildir. Aksine, çok yavaş ve gizlice ilerleyen sinsi bir semptom topluluğudur (Yoleri & Bostancı, 2012). Üstelik, tükenmişlik sendromlarını görmezden gelme onu baş edilemeyecek bir noktaya da getirebilir. Bu yüzden, tükenmişliğin belirtilerini bilmek ve gerekli önlemleri zamanında olmak bir kurum için yaşamsal önemdedir. Eğitim paydaşları düzenli olarak iş tatmini noktasında izlenmeli, düşük iş tatminine sahip olanlar gerekli desteği alabilmelidir. Biz artık duygusal tükenmişlikten önce iş tatmininde bir düşüşün ortaya çıktığını biliyoruz. Bu durum örgütsel yaşamda bir alarm sistemi olarak kullanılabilir (Yoleri & Bostancı, 2012).

Bu meta-analiz iki kavram arasındaki da korelasyonu sentezlemektedir. Önceki meta-analiz sonuçları da bu çalışmanın bulgularını doğrulamaktadır. Daha güvenilir bir şekilde bu iki kavram arasındaki korelasyon sonuçları (yönü ve gücü) ortaya konulduğu için gelecekteki araştırmaların bu iki kavram arasındaki nedensel ilişkiye yönelik olarak desenlenmesi önerilebilir. Özellikle, tekil çalışmalar uzun dönemli ve doğrusal olmayan araştırma desenleri kullanılabilir.